

ВІДГУК

офіційного рецензента, докторки мистецтвознавства, професорки,
завідувачки кафедри музикознавства та культурології Сумського
державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
Зав'ялової Ольги Костянтинівни на дисертаційне дослідження
**«Скрипкова творчість харківських композиторів XX століття:
історичний та жанрово-стильовий аспекти»**

Калиниченка Ярослава Олеговича,

поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво»

Жанри скрипкової музики у творчості харківських композиторів, порівняно із європейськими, опановуються тільки з кінця XIX – початку XX століття, що обумовлювалось загальним пізнім розвитком професійного, в тому числі інструментального музичного мистецтва в Україні. У цей період відбувається стрімкий розвой української музики, що був пов'язаний з формуванням національної композиторської школи, специфіка якої великою мірою залежала від регіональних особливостей культури крупних українських центрів – Києва, Львова, Харкова, Одеси. Зазначені чинники визначили й розвиток скрипкового мистецтва у харківському осередку, де до початку XX століття сформувалася система професійної освіти інструменталістів, насамперед скрипалів, для навчання та концертування яких був потрібен відповідний репертуар, включно з мініатюрами, сонатами, варіаціями та концертами.

Загалом особливостям розвитку скрипкового мистецтва в Україні увага науковців приділена достатньою мірою (праці і дослідження І. Андрієвського, В. Заранського, С. Кучеренка, К. Назаренко, І. Успенської та ін.). Однак еволюція харківської скрипкової школи, становлення професійного виховання скрипалів у місті та специфіка композиторської скрипкової творчості що не ставали предметом окремого дослідження, що визначає *новизну та актуальність* дисертаційної роботи Калиниченка Я. О.

Зв'язок з науковими програмами. Тема дисертаційного дослідження Калиниченка Я. О. змістовно пов'язана із комплексною темою кафедри музикознавства та культурології Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка «Тенденції розвитку української культури і мистецтва минулого та сьогодення у контексті світової інтеграції» (державний реєстраційний номер 0121U107489), що засвідчує її актуальність.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність та новизна. Дисертаційне дослідження Калиниченка Я. О. «Скрипкова творчість харківських композиторів ХХ століття: історичний та жанрово-стильовий аспекти» представлено у вигляді кваліфікаційної наукової праці на правах рукопису. Складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків до розділів та загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. У анотації та у вступі висвітлено основні положення роботи; три розділи є самостійними і становлять цілісне завершене дослідження з розвитку скрипкової музики у харківському культурному осередку в контексті стильової парадигми ХХ століття, специфіки жанру у творчості харківських композиторів та детального аналізу окремих творів. Відповідною до періоду вивчення є джерельна база, яка становить 208 позицій.

У дисертації Я. О. Калиниченка чітко викладено та переконливо обґрунтовано основні положення роботи, чому сприяло застосування комплексу взаємоузгоджених *методів і підходів*. Основними з них є *історичний* (огляд скрипкової творчості представників харківської композиторської школи, розвитку її жанрово-стильових традицій), *порівняльно-аналітичний* (для виявлення специфічних рис аналізованих творів та особливостей композиторського підходу), *методи систематизації та типології* (для усвідомлення наукового апарату дослідження, систематизації літератури за темою дослідження та скрипкових творів харківських авторів); *історико-культурологічний* (для розгляду історичних та соціокультурних подій, що вплинули на формування інструментальної скрипкової музики Харкова); *історико-біографічний*; *музикознавчий та виконавський аналіз* (для узагальнення практичних здобутків скрипкового мистецтва харківських митців). На думку рецензента, поєднання цих методів дозволило дисертанту здійснити комплексне та системне дослідження скрипкової творчості харківських композиторів, висвітливши її генезис, еволюцію, жанрово-стильові особливості та художнє значення.

Новий і цікавий *матеріал дослідження* становлять скрипкові твори харківських композиторів, які ще не набули окремого розгляду в наукових дослідженнях і не затребувані у виконавській та педагогічній практиці. Їх введення до наукового та практичного обігу має сприяти значному розширенню та урізноманітненню національного скрипкового репертуару. Отже, безсумнівна *практична цінність* роботи: основні положення, матеріали та висновки дисертації можуть бути використані у науковій роботі, у концертній та педагогічній діяльності (курси з історії музики, музичної регіоналістики, скрипкового виконавства, методики гри на інструменті тощо)

Наукова новизна отриманих результатів і висновків дисертації полягає в тому, що в українському мистецтвознавстві *вперше*: - розкрито тенденції та особливості розвитку харківського інструментального, у тому числі скрипкового мистецтва у XVIII – XIX століттях; узагальнено стан наукового осмислення композиторського доробку харківських митців у жанрах скрипкової музики; висвітлено добутки скрипкової творчості харківських композиторів XX століття (перша половина століття: К. Горський, Ф. Якименко, К. Богуславський, С. Дрімцов, М. Коляда, М. Рославець, В. Костенко; друга половина століття: В. Борисов, Д. Клебанов, Б. Яровинський, М. Кармінський, В. Губаренко, В. Золотухін, В. Бібік, А. Гайдено, В. Птушкін та ін.); охарактеризовано специфіку сонатного (Ф. Якименко, М. Рославець, М. Коляда) та концертного (В. Костенко, Д. Клебанов, В. Борисов, В. Губаренко) жанрів; визначено естетико-стильові та жанрові пріоритети скрипкової музики харківських композиторів; проаналізовано моделі знакових виконавських інтерпретацій скрипкових творів харківських композиторів (виконання Концерту для скрипки з оркестром № 2 Д. Клебанова А. Ліщинським та «Юнацького» Концерту для скрипки з оркестром В. Борисова І. Шаповаловим); введено до наукового обігу маловідомі твори харківських композиторів (п'єси К. Горського, сонати для скрипки та фортепіано Ф. Якименка та М. Рославця, концерти В. Костенка).

Повнота викладу наукових положень в опублікованих працях автора дисертації. За темою дисертації опубліковано 9 одноосібних праць: 3 статті – у спеціалізованих фахових виданнях України та 6 праць – апробаційного характеру. Матеріали дослідження апробовані на 4 міжнародних та 3 всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Матеріали трьох розділів дисертації послідовно, логічно і переконливо розкривають заявлену тему роботи.

У **Першому розділі** розглянуто процес формування харківського скрипкового музичного простору як системного феномену, що охоплює відтинки від останньої третини XVIII – до початку XX століття. Висвітлено музичне життя Харкова в історичній ретроспективі, де розкрито передумови становлення професійного інструментального, у тому числі скрипкового виконавства в Харкові; концертне музикування та навчання на струнних інструментах у Харкові в першій половині XIX століття; розвиток професійної музичної освіти у Харкові у другій половині XIX – на початку XX століття. Підрозділ 1.2 безпосередньо присвячений історико-культурним чинникам формування харківської скрипкової школи, починаючи з кінця XIX – у першій половині XX століття. Підсумком розглянутого історичного

процесу формування харківської скрипкової школи став висновок, що «головними досягненнями скрипкового мистецтва Харкова у період, що передував формуванню композиторської творчості у цей галузі, стали опора на традиції народного мистецтва, їх розвиток у професійній діяльності, удосконалення системи музичної освіти та зміцнення професійних кадрів у регіоні, що безпосередньо впливали на формування концертного життя та скрипкового виконавства у місті» (дис., с. 60).

У другому розділі дисертації здійснено огляд розвитку скрипкової музики харківських композиторів у першій половині ХХ століття. Увагу автора приділено жанрово-стильовій палітрі скрипкової творчості харківських композиторів першої третини ХХ століття. В цьому контексті проаналізовано сонати для скрипки та фортепіано Федора Якименка в контексті українського музичного неоромантизму початку ХХ століття (підрозділ 2.2) та скрипкові твори Миколи Коляди (підрозділ 2.3). Здійснений в дисертації аналіз скрипкової музики харківських композиторів першої половини ХХ століття «засвідчує значну активізацію композиторської творчості у 1920 – на початку 1930-х років. Це зумовлювалось значною професіоналізацією музичної творчості, особливим ставленням до фольклорних основ та стилістичним розмаїттям музики цього часу, включаючи постромантичні та експресіоністичні тенденції, а також опанування модерних та авангардних новацій» (дис., с. 123). Головним висновком цього розділу стало твердження, що «безумовно, скрипкова творчість харківських композиторів цього періоду, яка заклала підґрунтя для подальшого розвитку скрипкової музики у місті, стала значним явищем в історії української музичної культури зазначеного періоду» (там само).

Третій розділ «Творчість харківських композиторів для скрипки у другій половині ХХ століття» логічно продовжує розкриття теми дисертаційного дослідження. В підрозділі 3.1 охарактеризовано жанрово-стильові пріоритети скрипкової творчості харківських композиторів другої половини ХХ століття. Підрозділи 3.2 та 3.3 присвячені відповідно аналізу виконавських інтерпретацій Концерту № 2 для скрипки з оркестром Д. Клебанова (виконавська версія А. Ліщинського) та «Юнацького концерту» для скрипки з оркестром D-dur В. Борисова (інтерпретація І. Шаповалова). Важливим висновком проведеного аналізу стало те, що «творчість харківських митців сприяла розширенню виразних можливостей скрипки та збагаченню українського скрипкового репертуару, демонструючи нові підходи до синтезу національних традицій та сучасних композиторських технік. Вона характеризується широким спектром стилів та жанрів – від неофольклорних тенденцій до авангардних експериментів» (дис., с. 167).

Все вище зазначене, надає підстави відзначити масштабність мислення дисертанта, зважаючи на охоплення в роботі великої кількості скрипкових творів харківських композиторів, їх ґрунтовний музично-теоретичний та виконавський аналіз, врахування специфіки виконавських та композиційних прийомів, що інтегрують скрипкове музикування, композиторську творчість і національну інструментальну культуру в єдиний цілісний феномен. Дуже цінним є введення до наукового обігу великої кількості скрипкових творів харківських композиторів, які розглянуто в аналітичних розділах дисертації.

Поряд із глибоким розкриттям теми дослідження, в тексті трапляються стилістичні та орфографічні огріхи, зокрема курйоні вислови: «Оголена експозиція теми (тт. 1–6) – у соло скрипки – підкреслює її стихійну природу та запальний характер, який тут же підхоплює фортепіано» (дис., с. 89) або «Валентин Тихонович Борисов (1901–1988) – патріарх харківської школи, заклав фундамент, на якому вирости цілі покоління композиторських талантів Харкова» (дис., с. 130). На сторінці 110 у виносці монографія Г. Тюменевої позначена № 200, але у списку використаних джерел ця праця зазначена під № 170. Проте ці зауваження мають загалом уточнюючий характер, не заперечують глибини висновків та положень дисертаційної роботи і не впливають на загальну високу оцінку проведеного дослідження.

Дискусійні положення дисертації. Загальне позитивне враження, що склалося у процесі ознайомлення з дисертацією, водночас не виключає необхідності уточнення, розширення й поглиблення деяких аспектів. Отже, у опонента виникли наступні запитання:

1. Оскільки дисертант за фахом скрипаль, було б цікаво дізнатися, які твори з розглянутих у дисертації Ви грали, і яка Ваша думка як виконавця стосовно скрипкової творчості харківських композиторів?

2. Здійснений у дисертації ґрунтовний аналіз скрипкових творів Ф. Якименка, М. Коляди, В. Клебанова, В. Борисова та побіжно розглянуті концертні твори В. Костенка, В. Губаренка Б. Яровінського, безсумнівно, є цінним внеском в українське музикознавство, оскільки більшість з них ще не отримало розгляду в наукових працях. Але ці твори є у вільному доступі, вони постійно виконуються в концертах, ознайомитися з ними не складно будь-кому. Чи спробував дисертант знайти ноти і ознайомитися зі скрипковими концертами О. Жука, І. Польського, В. Бібіка, В. Золотухіна, В. Птушкіна? Яку оцінку їм можна дати?

3. Поряд з ґрунтовним музично-теоретичним аналізом сонатних творів Ф. Якименка та М. Коляди у роботі менш переконливим виглядає аналіз виконавських інтерпретацій концертів В. Клебанова та В. Борисова. Думається, що такий дисбаланс викликаний тим, що дотепер не має певних

методик щодо здійснення такого плану аналізу, порівняно з відпрацьованими канонами музично-теоретичного розбору. За якими принципами у дисертації здійснювався аналіз виконавських версій зазначених концертів? Чи прагнув дисертант розробити певну методику такого аналізу?

Загальний висновок щодо відповідності роботи встановленим вимогам.

Зважаючи на вищезазначене, дисертаційне дослідження Калиниченка Ярослава Олеговича «Скрипкова творчість харківських композиторів ХХ століття: історичний та жанрово-стильовий аспекти» є вагомим внеском у сучасне музикознавство. Дисертація характеризується новизною та послідовністю викладу матеріалу, апробація результатів підтверджує, що всі винесені на захист положення та висновки одержані самостійно. На цих підставах рецензоване дисертаційне дослідження повною мірою відповідає вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а його автор Калиниченко Я. О. заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 025 Музичне мистецтво.

Офіційний рецензент:

докторка мистецтвознавства, професорка
завідувачка кафедри музикознавства та
культурології Сумського державного
педагогічного університету
імені А.С. Макаренка

31

Ольга ЗАВ'ЯЛОВА

